

„A kakasok épp harmadszor szólaltak akkor”

Tamási Áron: *Szirom és Boly*

SZMESKÓ GÁBOR

A magyar irodalmat a székely néphagyománnyal, a székely falu világával és erőteljes nyelvvel ajándékozta meg Tamási Áron. A népi írókhoz csatlakozó alkotó sokkal inkább témájával és jellegzetes nyelvezetével került az irodalmi élet forgatagába, mintsem feltűnő prózapoeitikai újításaival. Alkotóművészetének bizonyos vonásai (közvetlen erkölcsi üzenetek megfogalmazása, a narrátori önreflexió csekély súlya stb.) a 19. századi regényírói hagyományt idézik. Az életműnek ebbe a fősodraba illeszkedik az 1960-ban megjelent *Szirom és Boly*.¹

Tamási 1958. augusztus 25-én közli levélben a Szépirodalmi Könyvkiadóval regénytervét, melynek középpontjában a Tolna megyében letelepedő, csángó magyar Szirom Antal áll, akinek legfőbb tevékenysége az állami gazdaság, gazdálkodás kitanulása, szolgálata. Azonnal szembeötlő a regényt körülvevő történelmi, politikai kontextus. Feltűnő továbbá a szerkezeti váz által is sugallt üzenet, mely nem áll távol a korabeli magyar gazdaságpolitika kollektivizáló szemléletétől, mely a magántulajdon megszüntetésétől nemcsak a termelés növekedését, az ellátás stabilizálódását, hanem egy újfajta „közösségi ember” megszületését is várta. A mezőgazdaság kollektivizálását közvetve már az 1945-ös földreformtörvény előkészítette (1945. évi VI. törvénycikk), amelynek sokrétű gazdasági-társadalmi hatásai közül itt csak a földbirtokok elaprózódását emelem ki. Ennek nyilvánvaló – a kommunista párt által tudatosan megtervezett – következménye lett az önálló gazdálkodás ellehetlenedése (ellehetetlenítése), majd a gazdák TSZ-ekbe való kényszerülése (kényszerítése). Ez a diktatórikus hatalom által vezérelt folyamat – Rákosi megfélemlítésen ala-

puló, ugyanakkor rövid életű kollektivizálási kísérleteit követően – az 1956-os forradalom után, 1958-1960 között vált széleskörűvé a „kádári agitáció” nyomására.

(Fotó: Bakos Zoltán)

Érthető tehát, hogy a *Szirom és Boly* megjelenése nem ütközött elvi akadályokba. Jól ismert, hogy ehhez hasonló kollektivizáló ideológiák számos irodalmi műben felismerhetők (lásd a szovjet-orosz irodalomban Gladkov *Cement* vagy Solohov *Feltört ugar* című regényeit; ha pedig a magyar vonatkozásokat akarjuk megemlíteni, akkor többek között Sarkadi Imre *Gál János útja* vagy Szabó Pál *Új föld* című könyveire gondolhatunk). Ezekben a művekben a súlyos konfliktusokról, a törvénysértésekről, a rendszerszintű igazságtalanságról természetesen nem esik szó. Jellemzőjük a lineáris időszervezés és cselekményvezetés, a (megfelelő – elvárt) morális, szociális üzenet közvetlen és közérthető

átadása. Az évszázadok alatt kiforrott erkölcsi normák, életmód, szokások az új eszme hátterétül szolgálnak, amely minden ponton a régi fölé emelkedik.

A *Szirom és Boly* elbeszélője Szirom Antal (az utolsó fejezetben unokája, Pálocska). A regény kilenc fejezete kilenc hónapot ábrázol (1958. május–1959. február), mely nem titkoltan a várandóssággal hozza összefüggésbe a regényidőt. A mű célja, hogy megörökítse azt a „sorsfordító nagy eseményt”, amely Szirom tató (vagyis Szirom Antal) életében bekövetkezett. Ennek során unokájával, Pálocskával, a szomszédos Muzsdára járnak át kitanulni a „közösben való gazdálkodást” annak érdekében, hogy a tanultakat alkalmazni tudják Baglyodon, falujukban. Itt nemcsak a haladó szellemű, tudományos gazdálkodás csodái kápráztatják el őket, hanem Pirocska is – a titkárnő –, aki Pálocska menyasszonya lesz. A regényidő szerint 1959 januárjában létrejön a baglyodi termelészövetkezet, amelynek vezetője a 76 éves Szirom tató lesz, aki elnöksége negyedik napján éjfélkor családja körében meghal. Szirom tató halála kapcsán három fontos lépés is történik. Egyrészt Pálocska megkapja a tató „naplóját”, amelynek a befejezésére kötelezettséget érez. Valamint a szövetkezet magára vállalja Pálocska taníttatását, abban a reményben, hogy „kellő tudással majd a nagypapa örökébe lép”.² Végezetül az új termelészövetkezetet az elhunyt tiszteletére „Szirom és boly” névre keresztelik.

Figyelemre méltó megoldása a regénynek a megbízható elbeszélő létrehozása. Szirom tató, mint Tolna megyébe telepített bukovinai székely, az 1746-os madéfalvi veszedelemig vezet vissza származását. Ez olyan társadalmi, történelmi motívumokat, néphagyományokat idéz fel az olvasóban, melyek az évszáz-

zados megpróbáltatásokban megedzett, komoly megfontoltsággal, tapasztalattal, emberismerettel megerősített, a hagyományt ismerő és megtartó személyi képét építi fel a befogadóban. Egy olyan személyét, aki koncentráltan hordozza a földművelő nép tudását. Ennek okán szinte azt mondhatjuk, hogy epikai hitel bújik meg Szirom Antal mondataiban. A regény hitelességét tovább erősíti a mű napló, önéletírás jellege. Találón mutat rá Sipos Lajos arra az ellentétre, távolságra, amit az első fejezetben konstruált elbeszélő és a történet további kibomlását előadó, irányító narrátor között feszül. Ezt az eltávolodást jól példázza a „boly” fogalmának megváltozása. A regény elején a „boly” család, nemzet, nép jelentésben szerepel (kontextusa a baglyodi nép közösséggé formálása). A későbbiekben az egyetemes emberiség is bekapcsolódik a jelentéskörbe, míg a regény végén, mint a baglyodi termelészövetkezet szinonimája kerül elő. Szirom tató utolsó hónapjai azt a belátást közvetítik, hogy a közösség, a boly számára az előrelépést a termelészövetkezet megalapítása jelenti. Talán nem kell magyarázni azt a szembeötlő különbséget, amely a székely ön- és nemzettudat, valamint az '50-'60-as évek kollektivizáló felfogása között feszül.

A regény rengeteg szociológiai (településnevek, népességre, összetételre

vonatkozó adatok, személynevek) és aktuálpolitikai utalást tartalmaz (például az arab-izraeli konfliktusra, ezen belül valószínűleg a szuezi válságra). Érdekesnek tűnik a hazai viszonylatokra koncentrálni. A regény az 1945-ös földreform mellett tematizálja a csángó magyarok csoportos betelepítését Tolna megyébe, ami kapcsolatban volt a németajkúak kitelepítésével. Erről a mű így szól: „Pattogtak is negyvenötben [ti. a svábok], amikor hallották, hogy kezdik a politikát számon kérni. Úgy meglobbantak a hírtől, hogy házat-barmot mind otthagytak s káromkodva mind elmentek. Pedig [...] mindenki azt mondta, jó hazafiak voltak s nem vérvél politikáltak, hanem csak bor mellett [...]. De hát mind ráültek mégis a szélre, ami elvitte őket nyugatra”.³

Pusztá felvetésként említem, hogy érdekes hasonlóság található Szirom tató és Szirmai István vezetékneve között. Az erdélyi (Zilah) származású Szirmai 1957-59 között az MSZMP agitációs és propaganda osztályának vezetője volt, ami összefüggésbe hozható a Szirom tató által betöltött regénybeli szereppel (TSZ-esítés propagálása). Ha itt bármiféle egyezés lenne, az felvetné egy ironikus olvasat kérdéskörét is a következő pontokon: 1) miként értsük a második fejezet végét, ahol Szirom tató, és Pálocska elindul a szomszédos TSZ-be,

s befejező mondatként ez áll: „a kakaók épp harmadszor szólaltak akkor”⁴ – mely nyilvánvaló pretextust mozgat meg (Péter árulása az újszövetségi történetben). 2) Érthetjük-e úgy Szirom tató utolsó hónapjait, hogy belehalt a TSZ megalapításába? 3) A regény túlírttsága parodizálja-e az ilyen típusú ideologikus műveket?

Amennyiben az ironikus olvasat nem kap bizonyítást – márpedig jelenleg semmi sem igazolja – kénytelenek vagyunk egyetérteni Sipos Lajos visszafogott megállapításával: „Az 1960-ban megjelent *Szirom és Boly* nem jelentett új minőséget Tamási Áron pályáján.”⁵

Felhasznált irodalom

- TAMÁSI ÁRON: *Szirom és boly. Magyar rege*, Bp., Szépirodalmi, 1960.
 GINTLI TIBOR: *Tamási Áron = Magyar irodalom*, szerk. GINTLI TIBOR, Bp., Akadémiai, 2010, 734–738.
 SIPOS LAJOS: *Tamási Áron*, Bp., Elektra, 2006, 193–196.
 TÓTH ÁGNES: *A svábok kiűzése, internálása 1945*, *História*, 2006, 4. sz., <http://www.historia.hu/archivum/2006/0604toth.htm> (2016.03.20.).

1 Vö.: GINTLI TIBOR: *Tamási Áron = Magyar irodalom*, szerk. GINTLI TIBOR, Bp., Akadémiai, 2010, 734–738, SIPOS LAJOS: *Tamási Áron*, Bp., Elektra, 2006, 193–196.

2 TAMÁSI ÁRON: *Szirom és Boly. Magyar rege*, Bp., Szépirodalmi, 1960, 210.

3 Uo., 15.

4 Uo., 47.

5 SIPOS: *i. m.*, 196.

Képeslap (Zempléni Múzeum, Szerencs)

